

На увагу нашим Видавництвам.

Матеріал до нашої популярно наукової літератури.

Питання про популярну українську літературу, про поширення серед нашого народу в загальнодоступній формі здобутків науки—це одно з питань найбільше пекучих для сучасного моменту нашого життя. Націоналізація нижчої школи на Україні—діло у всякім разі недалекої будучини; потребу її зрозуміли навіть такі малосвідомі елементи, як праві українські селяне в Державній Думі, а факт цей являється найкращим доказом життєвої необхідності ідеї націоналізації і поруч з тим запорукою, що ця життєва потреба буде задоволена. Отже стоячи тепер перед фактом більше чи менше скорої, повної чи часткової, націоналізації народної школи, ми зараз мусимо поставити собі питання, чи стане нам матеріялу перш за все для самої школи, а потім і на те, щоб задоволити цю потребу в дальшій, позашкільній освіті, яку неминуче мусить витворити оця оновлена школа. На першу частину цього питання сміливо можна дати категоричну відповідь: підручників для української нижчої школи без сумніву стане, стане теж на перші часи і матеріялу для самоосвіти. Але не забуваймо, що факт націоналізації школи може значно прискорити темп еволюції розумового розвитку широких селянських мас і він зробить те, що тої літератури, котрої вистає на сьогодні і встане на перші часи існування української школи, зовсім вже не вистачатиме в недалекій будучині, коли зразу витвориться значний контин-

гент сільського українського читача з ріжнородними вимогами. Слабенький початок еволюції ми вже і тепер помічаємо. Широкі народні маси, перейшовши через горнило революції, перейшовши через фазу великих надій та ілюзій, опинилися тепер перед суворою дійсністю і побачили, що треба шукати інших засобів до боротьби, щоб здобути крашу долю і що боротьбу що треба опертися на міцніших підвалинах. Широкий кооперативний рух—рух суспільного єднання, з одного боку, а з другого—велика потреба науки, на першій порі хоч практичних хліборобських відомостей, і як відгук на цю потребу—усі ті численні хліборобські журнали, що починають що дали, то все більше у нас ширитися—все це прояви „поглиблення“ визвольного руху, а разом і початок тієї еволюції народження читача наукової літератури серед широких народніх мас, про яку ми згадували. Націоналізація нижчої школи цю еволюцію, кажемо у-друге, значно прискорить і, щоб факт цей не заскочив несподівано українське громадянство, справу популярно-наукової літератури відкладати неможна, бо літературу цю за один день значно збільшити не вдається, а незаспокоєна потреба народня в такій літературі, знайде собі вихід в напрямку, зовсім для розвитку нашого народу небажаному.

Річ у тім, що коли ми не дамо українському читачеві української книжки, то він мусить звернутися до книжки російської; тоді прийдеться нам бути свідками русифікації вже не офіційної, урядової, а русифікації, так би сказали „культурної“. Суть її zapewне останеться та сама: вона буде витворювати такі самі типи не-

доуків, людей духово покалічених, але не зважаючи на це, боротися з цим лихом народнім буде тоді значно трудніше. Нагальну потребу популярної української літератури дуже добре відчуває українське громадянство і, можна сказати, що найбільша частина його суспільної енергії та праці іде на заспокоєння цієї потреби. Наші „Просвіти“ і такі видавництва, що powstaли останніми часами, як бібліотека „Молодість“ у Києві, видавництво „Український Учитель“ в Полтаві і старе відоме видавництво „Благотворительное Общество“ у Петербурзі та „Вік“ у Києві, власне мають на меті видавати популярні книжки для дітей і для дорослих. Книжки цих видавництв своїм змістом можуть задовольнити найбільші вимоги і вони нічим не уступають популярним виданням у інших народів,—біда тільки та, що книжок цих все ж таки дуже мало і через те багато галузей науки в нашій популярній літературі або зовсім не зачеплено, або оброблено дуже мало. Одною з причин цього факту треба вважати те, що у нас сливе, що нема *перекладної* популярної літератури і що ми надто вже обмежуємо себе, випускаючи в світ переважно оригінальні твори. А між тим кожний народ переходив і мусів переходити через таку, так би сказали, фазу „перекладної літератури“—безпосереднього позичання у інших народів їхніх культурних здобутків (згадаймо хочайби наукову літературу російську). Через таку саму фазу мабуть прийдеться перейти і нам саме тепер, коли за короткий час треба надолужити те, що інші народи мали змогу витворювати за багато літ.

Придержуючись цього погляду, маємо на думці оцим коротеньким оглядом звер-

нути увагу наших просвітних інституцій та видавництв на популярну літературу польського народу, що далеко випередив нас на цьому полі. На початку зараз зазначимо, що, говорячи про культурні здобутки польського народу, ми маємо на думці *стражаний* польський народ—народ селян, робітників та працюючої інтелігенції—що живе у Польщі і що зумів витворити у себе таку інституцію, як відома „Шкільна Матиця“, і кінче потрібну для такої інституції широку популярну літературу. Запевне, не все з цієї літератури можна перекладати на українську мову: на деяких галузях знання національна культура кладе свій такий сильний відбиток, що відповідні книжки для інших народів непридатні, винятком являються науки природничі, в широкому розумінні того слова, якими ми й займемося в цьому огляді, зазначаючи, що ми вибрали книжки найбільше популярні, а до того змістом своїм призначені переважно для селян.

Загальний, так би сказали, погляд на цілу природу, що нас оточає, дає цілком чотирьох книжок відомого польського популяризатора *д. Бржезінського*. Книжки ці мають такі заголовки: 1) „Про те, що є в середині землі“ (O wnętrzu ziemi 104 стор. *); 2) „Про моря та суходоли“ (O morzach i lądach, 1903 р. 142 ст.); 3) „Про воздух та що в ньому діється“ (O powietrzu i zjawiskach w niem zachodzących, 1903 р. 184 ст.); 4) „Рослини, звірі та люде на земній кулі“. Rosliny, zwierzęta i ludzie na kuli ziemskiej, 1907 р. 126 ст.). Заголовки цих чотирьох книжок

* Всі перелічені далі книжки видані у Варшаві і дістати їх можна в „Польській книгарні“ ул. Варецька 14.

говорять про їх зміст; всі вони багато ілюстровані і, доповняючи одна другу, дають навіть зовсім неприготованому читачеві ясне предствалення про землю та життя людське на землі. Ці чотири книжки дають змогу читачеві користуватись та розуміти і иншу популярно-природничу літературу; з неї вибираємо тільки те, що доповнює попередні книжки та визначається гарним і доступним викладом.

Коротеньку популярну *фізику* написав *д. Промік* п. з. „Цікаві з'явіща на світі“ (Ciekawe zjawiska w świecie 80 ст.); *астрономічні* відомості подають: *Бржезінський* „Про затмиєння сонця та місяця“ (O zamięnieniu słońca i księżyca 38 ст.) і *Умінський* в своїх книжечках: „Про сонце“ (O słońcu 1907 р. 30 ст.); „Подорож на місяць“ (Wycieczka na księżyc 1907 р. 30 ст.); і „Про падаючі з неба зорі та каміння“ (O gwiazdach i kamieniach spadających z nieba 1907 р. 29 ст.). З інших книжок про природознавству зазначимо такі: *Умінський* „Про кам'яний вугіль“ (O węglu kamiennym 32 ст.); *Піотровський* „Звідки змієси каміння на наших полях“ (Zkład zięsi wzięły kamienie na naszych polach 32 ст.)—це дуже популярно написана *геологія*; автор розказує про геологічні епохи, про те як повстав верхній шар землі, як повстали скали, верстви землі і врешті—чорнозем. „Про *палеонтологію* є і книжечка *Умінського* „Про звірів перед потопом“ (Zwierzęta przedpotopowe 73 ст.). *Ботаніці* присвячені: *Стружиф* „З яких частин складається рослина“ „Z jakich części składa się roślina 70 ст.“; *Скржепінська* „Що можна бачити крізь побільшуюче скло“ (Co można widzieć przez szkła powiększające 48 ст.)—про мікроскоп. *Зоологічні* відомості подані в

книжках: *Бржезіньські* „Найважливіші та найціквічі сосуни“ (Najciekawsze i najważniejsze zwierzęta ssące 1906 p., 198 ст.); „Наші вороги та приятелі поміж птахами“ (Nasi wrogowie i przyjaciele wśród ptaków 132 ст.). *Умійські*: „Звірі, що счезають, або вже счезли“ (Zwierzęta ginące i zaginione 29 ст.)—тут говориться про відносини людини до звірів, про нищення звірів і т. и. „Підземні житла звірів“ (Podzemne mieszkanie zwierząt 48 ст.). *Стефановська* „Про материнську любов серед звірів“ (Miłość macierzyńska w świecie zwierząt 64 ст.) і „Що робиться в уликах“ (Co się dzieje w ulach, 82 ст.)—про життя бджіл. Всі ці книжки, за малими винятками, мають дуже гарні малюнки.

Врешті в особну групу виділимо популярні відомості про людину. *Анатомія людського тіла* дуже гарно розказана в багатому ілюстрованій книжці *Бржезіньського* „Про тіло людини“ (Ciało człowieka 152 ст.). *Історія культури* від найдавніших часів присвячені оці книжки: *Поплавська* „Про життя передісторичних людей“ (Pogadanki o życiu i rozwoju ludzi przedhistorycznych, 97 ст.). *Умійські* „Про залізо і яка з його користь“ (O żelazie i rozżytku z niego 37 ст.); „Огонь на службі у людини“ (Ogień na usługach człowieka, 32 ст.); „Яка користь людям од звірів“ (Co człowiek zawdzięcza zwierzętom, 30 ст.)—в цих трьох книжках розказано про життя людини в найдавніших часах та про те, яку велику роль в історії розвитку культури відіграли вогонь, залізо і звірі. Від цих книжок можна перейти до книжок про життя низчих людських народ: *Умійські* „Про диких жителів Австралії“ (Dzicy mieszkańcy Australji, 1907 p., 79 ст.); „Про диких жителів Полінезії“ (Dzicy mieszkańcy Polinezji)

і почасті: „Нансен серед крижаного моря“ (Nansen wśród lodów północny 42 ст.).

Потім, подавши *історію давніх народів* в книжках: Р. М. „Життя давніх народів: Халдейців, Асирійців, Фінікійців“ (Życia ludów starożytnych, 53 ст.) і „Про Єгиптян“ (Egipcjanie 46 ст.)—популярної історії Греції та Риму бракує—можна перейти до *описів життя сучасних народів*, влучні від дальших до ближчих, більшість менш в такому порядку: *Сосновські* „Бразилія та її жителі“, 87 ст.; *Бржезіньські*: „Сполучені Штати Північної Америки“ (Stany Zjednoczone Ameryki północnej, 98 ст.); „Про Китай та китайців“ (O Kraju Chińskiem i Chinzykach, 50 ст.); „Про Турків, їхні звичаї та віру“ (Turcy, ich obyczaje i religia, 48 ст.). *Моржуська* „Франція і її учителі“ 92 ст.; „Швейцарія, її природа та учителі“ 111 ст.; „Голландія“, 1907 p. 60 ст.; „Бельгія“, 1907 p. 49 ст.; „З далекої півночі: про Норвегію, Швецію, Данію, Ірландію“ 120 ст. *Антошка*: „Про Словаків“ (Nasi pobratymcy Slowacy 60 ст.); „Про полудневих Славян: Болгарів, Сербів, Черногорців, Герцеговинців, Босняків“ 112 ст. Книжки ці тепер мають багато гарних малюнків. Коли до цього додати ще дві книжки про *смієну*: *Бржезіньські*: „Як виховувати дітей на здорових та сильних людей (як виховувас дієти на zdrowych i silnych ludzi 48 ст.) і *Промик* „Як ми себе годуємо і як треба голуватися“ (як sie żywimy, 144 ст.)—цю книжку треба б було трохи переробити відповідно до наших обставин—то будемо мати все, що можна було б зараз взяти з польської популярно-наукової літератури.

Переходимо тепер до *підручників* для шкільної молоді. Підручником *географії*

могли б бути, сполучені в одну, оці книжки: *Промик* „Про світ“ (Stopniowe opisanie świata, 1906 p., 76 ст. з мал.) і *Бржезіньські* „Ілюстрована мандрівка по Європі“ (Wądrówka obrazkowa po Europie, 2 карти, 82 ст.).

Зразком же для популярної географії України могла б бути дуже гарно написана книжка *С.* „Про царство Польське“ (Opisanie Królestwa Polskiego, 152 ст.) З книжок для дітей зазначимо цікаво написану книжку „Спомини коня“ (Pamiętnik konia, 72 ст. і *Каррington* „Помічники людини“—це змінений трохи переклад з англійської мови *М. Г.* (Ромосніку człowieka 1907 p. 109 ст.)—обидві ці книжки вчать дітей обходитися по-людськи з домашніми звірями.

Врешті спинимось трохи довше над *читанкою* для дітей д. *Бржезіньського* під заголовком „Дарунок для молоді“ (Podarunek dla młodzieży, 1907 p. 477 ст., 113 мал.). Книжка ця торік вийшла *десятим* виданням, в кількості 100,000 примірників, з яких вже досі розійшлося коло 80 тисяч; та й справді написана вона і складена незвичайно добре. В книжці тій вісім розділів.

Перший з них має заголовок: „В хаті та на подвір'ї“—починається він байкою про kota, що хтів-би, не працюючи, рибку їсти, потім вірш про „шоденну працю“ і далі коротенька стаття про життя kota, а за нею знов іде стаття, в якій коротко та ясно описана анатомія котячого тіла з відповідними дуже гарними малюнками. Від знаного kota молодий читач переходить до невідомого лева та тигра, потім йдуть знов миші, собаки, коні, худоба і т. и.,—все це всуміш з байками та віршиками, з яких звичайно починається оповідання

про нову річ чи нового звіря. Ці живо написані оповідання перериваються популярно-науковими статтями про кожумяцтво, про те, як роблять мило та свічки і т. и.; ці статейки звичайно приточені до оповідання про того звіря, який дає матеріал для різних виробів, напр. про кожумяцтво розказано в оповіданні про худобу і т. и.

З „хати та подвір'я“ читач переходить до другого розділу: „Город та поле“—тут ми маємо відомості з ботаніки, зоології, перемішані з практичними статтями про хазайство („звідки береться пошесть на картоплю“), про садівництво („як треба щепити дерево“), про бжільництво і т. и., знов такі статі ці подані всуміш з віршами відомих польських поетів. Таким же методом написані і дальші розділи: III—У лісі; IV—Над воєю; V—Багатства нашої землі (геологія, мінералогія і т. и.); VI—Воздух та небо (фізика, астрономія, розказані в прегарних легко написаних статях); VII—З життя людей (людські породи, історія культури, оповідання та вірші з суспільною мораллю і т. и.); врешті розділ VIII і останній.—Про давні часи, де подано в окремих статях оповідання з історії польського народу. Над книжкою цею задержались ми трохи довше, бо думаємо, що вона своїм добрим складом може служити зразком для наших читанок, в яких почуватися у нас велика потреба.

Наприкінці ще кілька слів про книжки, призначені для *народного учителя*. На першому місці треба поставити тут книжку д. *Бржезіньського* „Оповідання про природу та промисли“ (Z dziedziny przyrody i przemysłu, IV вид., 1906 p., 426 стор., 420 мал.); в цій книжці поданий, багато

ілюстрований матеріал для розмов про землю, про мінерали, їх походження, як їх добувають та поробляють; про воздух, сонце та взагалі про весь світ; про відносини людини до звірів, про звірів та рослини і врешті про фабричні та ручні виробы. Невеличка, популярно написана книжка д. *Веріго* „Що з чого виробляється“ (Co się z czego robi, 146 ст.) дає короткі відомості про те, як робляться найбільш знані річі та страви. Поминаючи інші, так само призначені для учителя книжки, як напр. д. *Гейлтерна* „Розмова про тайни природи“ (Pogadanki o tajemnicach przyrody, в двох частинах), бо книжки ці надто великі, думаємо, що як би перекласти книжку д. Бржезіньського та Веріго, то наш народний учитель мав-би в них незвичайно багатий матеріал для розмов з учнями.

На цьому і кінчимо цей коротенький огляд польської популярної літератури, повторяючи, що з неї ми вибрали тільки те, що змістом і формою найбільше підходить до наших відносин і що зовсім здатне (може тільки з дрібненькими змінами) до перекладу на українську мову. Думаємо, що як би наші „Просвіти“ та наші Видавництва заходились коло перекладу хоч частини цих книжок, то тим вони-б багато посунули наперед справу збільшення популярно-наукової української літератури.

В. Липинський.

Закопане.

